

Yükseköğretim Karma Malının Niteliği ve Finansmanı Üzerine

Zuhall Ergen
ezuhall@cu.edu.tr

On the Characteristic and Financing of Higher Education as a Semi-Public Good

Abstract

The state is defined as the most authorized organization and has a major role in satisfying social demands and needs. The failure of the free market system because of its limitations, especially in the production and procurement of the public goods and services, often causes the state to be the only authority. Some of the difficulties emerging especially in the financing of educational services and particularly in the higher education (defined as semi-public goods), necessitates the contributions of those who benefit from these services, and contribution from private funds. The purpose of this study is examine public goods theory and methods of financing higher education in a global scope first, and then analyze the existing methods and conditions of higher education financing in Turkey.

Key Words : Higher Education, Financing of Higher Education, Mixed Goods.

JEL Classification Codes : H44, H52, I20, I22, I29, J24.

Özet

Toplumsal istek ve ihtiyaçların sağlanmasında, en yetkili örgüt olan devletin büyük rolü vardır. Özellikle kamusal mal ve hizmetlerin üretimi ve topluma sunulmasında piyasa sisteminin taşıdığı bazı zayıf yönleri nedeniyle başarısızlığa uğraması, devletin tam kamusal mal ve hizmetlerin arzında tek yetkili olmasına neden olmaktadır. Yarı-kamusal olarak tanımladığımız yükseköğretim hizmetlerinin finansmanında yaşanan bir takım güçlükler bu sektöre, hizmetten yararlananların ve özel fonların katkısını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, özellikle kamusal mallar teorisi ve yükseköğretim hizmetlerinin finansmanı konusunda dünyada izlenen yöntemleri ve Türkiye’de ki mevcut durumu analiz etmektedir.

Anahtar Sözcükler : Yükseköğretim, Yükseköğretimin Finansmanı, Karma Mallar.

1. Giriş

Ulusal kalkınmanın temel çerçevesi olarak kabul edilen ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki gelişmelere, bir bütün olarak katkıda bulunan en önemli unsurun eğitim olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği mevcuttur. Gerçektende eğitim ulusal kalkınmanın üç boyutunu da etkileyebilecek bir takım niteliklere sahiptir. Eğitimin bu yadsınamaz önemi, uzun yıllar boyu yapılan araştırmalarla kanıtlanmış olan işgücünün verimliliğini yükseltmedeki etkisinden kaynaklanmaktadır. İşgücünün verimliliğini yükseltmesi yanında eğitim, siyasal ve sosyal sorumluluk, vatandaşlık bilinci ve ekonomik refah gibi konulara yönelik bilgi ve yetenekleri geliştirmek bakımından çok önemli bir işlevi vardır (Erdoğan 2001: 34-37). Bu nedenle eğitime yatırım yapma düşüncesi sosyo-ekonomik ve politik gelişmenin sağlanması için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

Yükseköğretim kurumları temel olarak bilginin üretildiği, aktarıldığı yer olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda yükseköğretim kurumları toplumda en üst düzeyde eğitim veren, araştırmalar yapan, toplumun sorunlarına evrensel ve ulusal düzeyde çözümler arayan ve birçok alanda topluma politika önerileri ile yol gösteren kurumlardır (Yaşar 2002: 19).

Sosyal bir yatırım olarak kabul edilen eğitim, özelliklede yükseköğretim çok büyük oranda kaynak gerektiren, pahalı bir hizmettir. Eğitim kavramının tanımlanmasında kabul edilen genel görüş eğitimin başlı başına bir ekonomik mal olduğu ve bu malın üretimi, tüketimi ve finansmanı ile ilgili olarak farklı niteliklerinin bulunduğudır. Yükseköğretim hizmetlerinin hem kişisel getirilerinin fazlalığından dolayı serbest piyasa sistemi içerisinde üretilebilme olanağının bulunması, hem de eğitim hizmetlerinin yaydığı sosyal faydanın toplumun tüm fertlerine yayılması nedeniyle kamusal arzının söz konusu olması, bu hizmete yarı kamusal bir nitelik kazandırmıştır. Bilindiği gibi toplum hayatında bazı ihtiyaçların kamu eliyle yerine getirilmesi gereği, kamusal mal ve hizmet olarak adlandırılan malların üretimini zorunlu kılmıştır.

2. Yükseköğretim Karma Malının Niteliği

Kamusal mallar teorisi ile ilgili olarak, tam kamusal malların, toplumun tüm bireylerine fayda sağlayan, özel malların ise yalnız o malı tüketen bireye fayda sağlayan özellikleri vurgulanır. Yarı kamusal mallar ise hem taşıdıkları sosyal yararlarından dolayı hem de piyasa şartlarında rahatlıkla üretilip satılabilme özellikleri taşıdıklarından diğer mal gruplarından daha farklı görünümündedirler. Ayrıca bu tarz mallar küçük parçalara bölünerek fiyatlandırılabilme özelliğine de sahiptirler.

Ancak eğitim yarı kamusal malının diğer kamusal mallardan çok farklı bir yapısı vardır. Çünkü bu mal grubunun pür olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulması bizleri çoğu zaman yanlış yorumlar yapmaya itebilir. Eğitim farklı kademelerden oluşur ve her

kademe farklı kişisel ve sosyal getiriler taşır.

Eğitim, yatırım gerektiren bir hizmettir. Ancak bu yatırımların, getirisi yüksektir ve geri dönüş oranı söz konusudur. Eğitim getirileri; kişisel ve toplumsal bazda ele alındığında özellikle eğitim gören bireyin bu eğitimden dolayı elde ettiği gelirin, eğitim amacıyla yaptığı harcamalara oranlanması ile kişisel getiriler ortaya çıkar. Sosyal getiriler ise, bireyin eğitiminden dolayı ortaya çıkan katma değer, bireyin ve kamunun bu amaçla yaptığı harcamaların toplamına oranı olarak tanımlanabilir. Kişisel ve sosyal getirilerin, ülkelerin gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyiyle yakından ilişkisi vardır. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim sonucunda ortaya çıkan kişisel ve sosyal getiriler, gelişmiş ülkelere göre daha yüksek orandadır. Toplumdaki eğitim seviyesi yükseldikçe, sosyal getirilerin önemli ölçüde düştüğü ancak kişisel getirilerin arttığı gözlenmektedir (Tosun 2004: 1).

Benson'a göre eğitim malının ilk kademesi olarak tanımlanan ilköğretim kademesi bir ülkenin kalkınmışlık seviyesinin en önemli göstergelerinden biridir. Bu yüzden ilköğretim kademesi taşıdığı yüksek sosyal yarar nedeniyle devlet tarafından bir tam kamusal mal gibi algılanıp parasız ve zorunlu olarak sunulur, diğer bir yandan ise orta öğretim (özellikle mesleki eğitim) ve özellikle yükseköğretim kademelerinde artan kişisel getiriler, bu malın rahatlıkla serbest piyasa sistemi içerisinde üretilebilmesine yol açmaktadır (Benson 1994: 84). Çünkü yükselen kişisel yararlar ve getiriler sosyal yararları aşmaktadır. Bu açıdan eğitimin hem özel hem de kamu sektörü tarafından yürütülmesi nedeniyle bir yarı kamusal (semi-public good) mal olarak tanımlanması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Coombs ve Hallak'a göre yükseköğretimden sağlanan yararlar, ekonomik ve ekonomik olmayan veya kişisel ve sosyal olmak üzere değişik biçimlerde kendini gösterir. Örneğin bireyler daha iyi bir iş ve yaşam boyu daha yüksek bir kazanç, daha doyurucu bir aile yaşamına sahip olma, var olan sosyal ve kültürel çevrelerini daha da zenginleştirme ve çevrelerindeki dünyaya daha fazla katılma duygusu yollarıyla yarar sağlarlar. Diğer taraftan bir bütün olarak toplum; daha iyi yaşam standardı ve daha yüksek üretimden, her düzeydeki etkili liderlik arzındaki genişlemeden ve pek çok insanda bulunan yaratıcılığın daha üst düzeye çıkarılması yoluyla kültürün zenginleşmesinden yarar sağlayabilir (Coombs, Hallak 1994: 92).

Bireylerin yüksek öğrenime talebini doğuran üniversite ve lise mezunları arasındaki ücret farklılığıdır. G. Akalın bu durumu aşağıdaki şekilde formüle etmiştir (Akalın 1997: 51; Bowen 1964: 184);

$$D=f(\Delta W) \quad (1)$$

ΔW = Lise ve üniversite mezunları arasındaki ücret farkı

$$\Delta W=Wü-Wl \quad (2)$$

W_u = Üniversite mezunu ücreti

W_l = Lise mezunu ücreti

Bilindiği gibi rekabetçi bir işgücü piyasasında ücret, emeğin marjinal ürün hasılatına eşittir.

$$W = p_x \cdot MPI \quad (3)$$

p_x = x malının fiyatı,

MPI = Emek verimliliği

Böylece (3) nolu eşitlikte(2) nolu eşitliği yerine koyarsak, ücret farkı;

$$\Delta W = (\Delta MPI) \cdot p_x \quad (4)$$

eşit olur.

Bilindiği gibi emeğin marjinal verimliliğini, üretim fonksiyonunun emeğe göre kısmi türevini alarak elde ederiz.

$$Q = f(K, L) \quad (5)$$

$$\frac{\partial Q}{\partial L} = MPI \quad (6)$$

Dolayısıyla mal fiyatları sabitken, üniversite ve lise mezunları arasındaki ücret farkı yaratan, tarafların marjinal verimlilikleri arasındaki fark olmaktadır.

$$\Delta MPI = \left(\frac{\partial Q}{\partial L} \right)_u - \left(\frac{\partial Q}{\partial L} \right)_l \quad (7)$$

Bu yaklaşım itibarıyla yüksek öğretim dışsallıkları yüksek bir özel maldır. Çünkü bu özel mal sayesinde bireylerin ileride kazançlarının, lise mezunlarına nazaran daha yüksek olması muhtemeldir. Bu yüzden bu hizmete yapılacak yatırımlar beşeri sermaye yatırımı olarak kabul edilmektedir. Bu beşeri sermayenin net bugünkü değerini (NBD) tesbit etmek istersek; gelecekte ortaya çıkacak yararların (ΔW) iskonto edilip bundan, eğitimin maliyetinin çıkarılması gerekmektedir. (Akalin 1997: 51)

$$NBD = \sum_t \frac{B_t}{(1+i)^t} - C_0 \quad (8)$$

Burada $B(=\Delta W)$, üniversite ve lise mezunları arasındaki yıllık ücret farkını vermekte, C_0 ise üniversite eğitiminin toplam maliyetini vermektedir. $NBD(k)$ yüksek öğretimin, öğrenci açısından beşeri sermaye(yatırımı= l) değerini temsil etmektedir.

$$NBD(k)=1$$

Dolayısıyla yüksek öğretim öğrenciler açısından bir sermaye malı niteliğindedir. Bu sermaye malı için yapılacak yatırımın hacmini belirleyen ise, içsel getiri oranı ($= r$) sermayenin marjinal etkinliğidir. ($i = r$) yani faiz oranı, sermayenin marjinal etkinliğine eşitlenince;

$$0 = \sum_t \frac{B_t}{(1+r)^t} - C_0 \quad (9)$$

Böylece $l=f(r)$ 'dir.

(r)'nin içsel getiri oranının hacmi, C_0 eğitiminin maliyeti sabitken, $B_t= \Delta W_t$ ücret farkına dayanmaktadır. Böylece zincir kuralını uygularsak, yüksek öğretime öğrenci talebini belirleyen;

$$D = f[r(\Delta W)] \quad (10)$$

olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Yukarıda ki formülasyonlar da ulaştığımız sonuçları şu şekilde ifade etmek mümkündür. Öncelikle yüksek öğretim hizmetleri bir yatırım malı özelliği göstermektedir. Bu malın talebini düzenleyen ise yüksek öğretim ve lise mezunları arasındaki ücret farkına bağlı olarak oluşan içsel getiri oranı, yani sermayenin marjinal etkinliğidir. Ancak buradan yüksek öğretim hizmetinin tamamen bir özel (kişisel) mal olduğu sonucuna varmak; hem üniversite eğitiminin geleneksel finansman modeline (vergilerle finansman) ters düştüğü

gibi, hem de yarattığı dışsallıkları ihmal etmek demektir.

Yukarıda da vurguladığımız gibi yüksek öğretim hizmeti dışsallıklar yaratan; özel bir (yatırım) malı niteliğindedir. Taşıdığı dışsallık özellikleri nedeniyle yüksek öğretim hizmetinin; kişisel ve kamusal malların karışımı bir yarı kamusal mal (mixed goods) saymak da mümkündür. Ancak yüksek öğretimde okullaşma oranı arttıkça pozitif dışsallıkların zayıfladığını anlamaktayız. Daha öncede değinildiği gibi yüksek öğretimin yarattığı pozitif dışsallıkları şu şekilde tekrar özetlemek mümkündür.

Öncelikle yüksek eğitim alan bireylerin kazanç kapasitelerinin artmasına paralel olarak, vergi ödeme kapasitelerinin artması ve ülkenin toplam vergi hasılatının yükselmesi, bireylerin, beşeri sermaye yatırımlarının kalkınmayı hızlandırması ve milli gelirin artması toplumda bireylerin suç işleme potansiyellerinin sınırlandırılması, ülkede AR-GE faaliyetlerinin yüksek öğretim yoluyla artırılıp, mevcut bilgi ve teknolojik yeniliklere adaptasyonun sağlanması, sınıflar arası geçişlerin yüksek öğretim yoluyla hızlanması ve eğitilmiş bir toplumun bilinçli nesiller yetiştirirken daha sağlıklı ve sağlam dayanaklarla hareket etmesi, ülkede ki demokratik bilincin yerleşip, uygulanması anlamında hareket edilmesini kolaylaştırması vb. Tüm bu saydığımız pozitif dışsal yararlar yüksek öğretim hizmetlerinin taşıdığı yüksek kişisel ve sosyal faydaların birer göstergesidir (Akalin 1997: 52-53; Poterba 1994: 5-8; Barr 1998: 324-327).

Poterba'ya göre özelde yükseköğretim ve genelde eğitim hizmetlerinin ve toplum açısından çok önemli sayılan sağlık hizmetlerinin yaydığı yüksek dışsallık özelliklerinden dolayı devletçe sübvansede edilmesi gerekmektedir. Yukarıda saydığımız bu hizmetlerin serbest piyasa sistemi içinde arz edilmesi durumunda ise devletin piyasa yetersizliklerini göz önüne alıp gerekli düzenlemelerin yapılması önerilmektedir (Poterba 1994-4).

2.1. Yüksek Öğretimin Kişisel ve Sosyal Getiri Oranları

Yükseköğretimin kişisel getiri oranı, öğrenci ve aileleri tarafından karşılanan maliyetlerin vergi sonrası gelir akımı ile oranlanması şeklinde hesaplanmaktadır. Bu maliyet hesaplamaları içinde kendi kazançları ile vazgeçilmiş kazançların yanı sıra, sosyal sınıf ve cinsiyet gibi unsurlarda yer almaktadır. Yükseköğretimin kişisel getirisi; lise ve üniversite mezunları arasındaki yaşamları boyunca elde edecekleri ücret ve gelir farkından, doğrudan "vergiler " in çıkarılmasıyla bulunmaktadır (Meriç 1995: 22).

$$\sum_{t=0}^n \Delta Et = \sum_{t=0}^n (E - e)t$$

Et : Üniversite mezununun kazancı

et= Lise mezununun kazancı

Rekabetçi faktör piyasasında, işgücünün marjinal produktivitesinin parasal değerinin (VMP_L), ücret haddine eşit olduğu ön kabulü altında, eğitimin doğurduğu ücret farkları, işgücü^L verimliliğinin parasal değerlerinin farkına eşit olur (Akalin 2000: 234).

$$VMP_L = W \text{ ise } \Delta VMP_L = \Delta W = \Delta E t \text{ bulunur.}$$

Yükseköğretimin sosyal getirilerini hesaplamak için iki farklı metod kullanılabilir. İlk yol vergiden önceki eğitilmiş emek ile düz işçiliğin ücret farkını, eğitimin sosyal getirisi olarak kabul etmektir. Brüt ücretin, işgücünün marjinal verimlilik değerine eşit olduğu varsayımı altında, eğitimin sosyal getirisi olarak brüt ücret farkı esas alınmakta olup yükseköğretim için sosyal getiri hesaplamalarında lise mezunları ile olan ücret farkı analiz edilir. İkinci metoda göre ise brüt ücret farkına dışsallıklarında eklendiği bir hesaplama söz konusu olur (Akalin 2000: 239).

Eğitim hizmetlerinin taşıdığı yüksek pozitif dışsallıklardan dolayı yükseköğretimin sosyal getirisinin, kişisel getirisini aşacağı bir çok çalışmada vurgulanmaktadır. Godin ve Hers'e göre Denison'un, sosyal getiriler konusunda yaptığı çalışmada beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki yadsınamaz etkisi açıkça ortaya çıkmıştır (Godin 2003: 1-6; Hers 1998: 39). Denison 'un hesaplamalarında, ABD'de verilere dayanılarak, 1929-1957 yılları arası için kişi başına gelirin ortalama olarak % 1.60 oranında artmıştır. Bu artışın % 0.58'i bilgideki ilerleme ile açıklanmaktadır (Akalin 2000: 239-240)

Eğitimin ve özelliklede yükseköğretimin kişisel ve sosyal getiri oranlarını ölçmeye yönelik daha birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda da bireyin kendilerine ek bir gelir olarak geri dönecek getirilerin, eğitim sürecinin maliyetine (vazgeçilen gelirler de dahil olmak üzere) eşit olduğu noktaya kadar eğitim yatırımına devam edecekleri varsayılmaktadır. Eğitimin kişisel getirileri uzun dönemde bireylerin vergilenmiş gelirleri net kazançları olarak ölçülürken, sosyal getiriler vergi öncesi gelir olarak ölçülecektir (Hicks 1994: 51).

Sonuç olarak eğitimin sosyal getirileri açısından işgücünün artan verimliliğinden, tüm toplumun yarar sağlaması gibi, eğitimin hem maliyetleri hem de

yararları sosyal açıdan toplumu etkiler. Bu etkileme derecesi sosyal getiri oranları sayesinde ölçülebilir. Psacharopoulos'a göre (1981), 1958-1978 yılları arasında 44 ülkede farklı düzeylerde eğitim almış işgücünün kazançlarına dayalı olarak yaptığı çalışmasında, eğitimin kişisel ve sosyal getiri oranları ile ilgili temel 4 sonuca ulaşılmıştır. Bunlar; (Woodhall 1994: 21)

Hem kişisel hem de sosyal açıdan ele alındığında ilköğretim kademesinin getirileri diğer öğretim kademelerinde daha yüksek çıkmaktadır. Kişisel getiriler özellikle yükseköğretim kademesinde daha yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde eğitimden sağlanan getiriler, gelişmiş ülkelerin eğitim getirilerinden daha yüksektir. Eğitim yatırımlarının tüm getiri oranları, sermayenin ortalama fırsat maliyetinin % 10'dan fazladır.

3. Türkiye'de Yükseköğretim Hizmetlerinin Yeri ve Önemi

Yükseköğretim Kurumları bir ülkenin ekonomik, bilimsel, siyasal, sosyal, kültürel ve teknolojik kalkınmasında önemli görevleri olan temel kuruluşlardır. Bilindiği gibi her türlü olumsuz koşula rağmen hızlı bir kalkınma ve sanayileşme çabası içerisinde bulunan, geleneksel tarım toplumu kimliğinden sıyrılarak sanayileşmiş bir toplum haline dönüşme savaşı veren ülkemizde, yükseköğretim hizmetlerinin taşıdığı değer yadsınamaz. Şöyle ki tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçişin temel aşamalarından biri yetişmiş insan gücü kaynaklarının varlığı ve potansiyel beşeri sermayenin en yüksek seviyede değerlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Bu da ancak ve ancak eğitim hizmetlerinin her kademe en kaliteli ve yeterli şekilde sunumu ile gerçekleşebilir.

Günümüzün çağdaş üniversiteleri sadece eğitim, öğretim yapan bilgi üreten, ve öğrenci yetiştiren kurumlar olmaktan çıkmış, toplumun ihtiyaç ve beklentilerini de göz önüne alarak, kendilerine tahsis edilen kaynaklar çerçevesinde hizmet veren, araştırmalar yapan ve bu araştırmalarla içinde buldukları toplumu besleyen kurumlar haline gelmişlerdir.

“Bugün gelişmiş ülkelerdeki üniversiteler; klasik eğitim-öğretim hizmetlerini yürüten kurumlar olmaktan ziyade, sanayi ile entegre olmuş ve bilgi üreten “araştırma üniversiteleri” şekline dönüşmüş veya bu dönüşümü tamamlamaya çalışan kurumlar halindedir. İlgili ülkelerde, dönüşümün sağlanması ve hızlanması yönünde hükümetlerce destek verilmektedir. Noll (1998) ; Amerikan üniversitelerinde devlet desteklerinin, büyük oranda AR-GE projelerine ait olduğunu ortaya koymuştur. Bu desteklerin sonuçları itibarıyla topluma nasıl yansıdığı da detaylı olarak takip edilmektedir. Rowley ve Sherman (2001); son 10 yıl içinde konuyla ilgili gelişmeleri, “stratejik bir değişim” olarak değerlendirmişlerdir. Meyerson (1998) ; bu değişimin mutlak surette tamamlanması gerektiğini belirterek, gelişmiş ve gelişmekte olan diğer bazı ülkeler için model olabileceğini ifade etmiştir. Winston (1998) ise, üniversitelerdeki dönüşümün mutlaka sağlanması gerektiğini, ancak yükseköğretim kurumlarının bir şirket gibi yönetilemeyeceğini ifade ederek, kurum içindeki bazı dengelerin mutlak surette korunması

gerektiği hususunun altını çizmiştir” (Tosun 2004: 37).

Bilindiği üzere eğitimin özellikle yükseköğretimin ekonomideki temel işlevleri; (Mutlu 2000: 10)

Bir ülkede bireylerin, dolayısıyla devletin zenginliği yükseköğretimde okullaşma oranlarına bağlıdır.

Yükseköğretimde okullaşma oranı yükseldikçe, fert başına milli gelirden o oranda yükselmektedir.

Bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe, kişisel gelirleri de artmaktadır.

Eğitimin işlevi yalnız ekonominin motoru olmaktan ibaret değildir. Ülkenin sosyal ve kültürel gelişmesi de eğitime bağlıdır. Ülkelerin gelişme kriterlerini belirleyen ‘İnsansal Gelişme’de eğitimle sağlanır. Nüfus artış hızı, yaşam süresi, çocuk ölümleri, teknoloji kullanımı, kız çocuklarının okullaşma oranları da eğitimle kazanılır ve yükseltilir. Toplum olarak gelişmenin ve demokratik siyasal ve sosyal hayatta ilerlemenin temel yolu eğitimden geçmektedir. Üniversitelerin piyasa koşullarına duyarlı olması ve birim maliyet kavramı ile kaynak kullanım verimliliğine önem vermesi çağdaş üniversite tanımının gereklerindedir (Mutlu 2000: 10).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Türkiye’de çağdaş eğitimin daha da özele indirirsek çağdaş yükseköğretim kurumlarının tesis edilmesi bir anlamda birey merkezli, fırsat eşitliğini ihlal etmeyen ve sağlıklı eğitim ortamının tesis edildiği bir yapının uygulanması ile mümkün olabilir. Ülkemizde özellikle çağdaş eğitimin temel sorunlarını şu şekilde aktarabiliriz;

1. Sürekli artan nüfus karşısında eğitim kurumlarının yetersizliği
2. Çağın gerektirdiği hızlı bilgi ve enformasyon düzeyinin yakalanmasındaki güçlükler
3. Eğitimin sosyo-ekonomik ilişkiler değerinin artması
4. Özellikle yükseköğretimde artan sosyal talebe ulaşmadaki kaynak yetersizlikleri
5. Geleneksel yapıdan doğan sorunlar
6. Finansman konusunda yaşanan darboğazlar ve özel sektörün mali katkısının sağlanmasıdaki güçlükler.

Yükseköğretim kurumlarının taşıdıkları evrensellik niteliklerinden dolayı tüm

dünyanın ortak kurumlarıdır. Bu açıdan yükseköğretim kurumlarının taşıdıkları sorumluluk sadece ulusal boyutta ülkeye değil, tüm dünyaya hizmet edecek, bilimsel güce, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmektir. Bu bağlamda ülkemizin sahip olduğu yükseköğretim kurumlarının işlevleri, diğer ulusların olduğu gibi tüm dünyaya karşı bir sorumluluk taşımaktadır.

4. Yükseköğretim Hizmetinin Finansmanı

Yükseköğretim malının taşıdığı yarı kamusal mal olma niteliği bu malın finansmanında kaçınılmaz olarak hem devleti hem de özel sektörü üretim yapmaya itmektedir. Ancak bizim ülkemiz gibi gelişmekte olan birçok ülkede kamu fonlarının yetersizliği nedeniyle yükseköğretim malının sunulmasında sınırsız arz söz konusu olamamaktadır. Günümüzde hala birçok ülkede yükseköğretimin finansmanında ağırlıklı olarak devleti görmekteyiz. Sadece kamu üniversitelerinin değil, aynı zamanda özel üniversitelerin bütçeleri içinde de kamu kaynakları önemli bir yer tutmaktadır.

Ekonomik gelişmenin temel unsuru olarak kabul edilen kaliteli eğitim talebi hızla artmaktadır. Bu artışa paralel olarak yükseköğretim kurumlarının kalitelerinden ödün vermeden ve evrensellik boyutlarını kaybetmeden var olabilmeleri ve bu talebe karşılık verebilmeleri ancak finansman yelpazelerinin genişletilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu açıdan kamu finansmanı yani vergilerle finansman ve yükseköğretimin kişisel faydasının bir kısmının karşılığı olarak öğrencilerden talep edilen harç ücretleri ya da ikisinin birleşimi olan karma finansman çoğu zaman kurumların gelişip rekabetçi düzende yerlerini almalarını engellemektedir.

Günümüzde yükseköğretim kurumları eğitim, araştırma ve toplumsal hizmetler fonksiyonlarının yanında, toplumların sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişimi için bilgi üretme, üretilen bilgileri aktarma ve yine toplumu ileriye taşıyacak düzey ve standartlarda kazanılan bilgileri her alanda uygulamaya dökme işlevini gerçekleştiren kurumlar olarak tanımlanmaktadır.

Devletin eğitimin diğer kademelerinde olduğu gibi yükseköğretim hizmetleri konusunda da yatırım ve harcamalar yapması; bu hizmetin sürekli vurguladığımız üzere pozitif dışsal ekonomilere yol açması ve toplumun bu hizmetten yarar sağlaması nedeniyledir. Özellikle devletin, fırsat eşitliği ve adalet yaklaşımıyla yeterli gelire sahip olmayan ebeveynlerin çocuklarının da hizmetin tüketimi kapsamına alınması söz konusudur. Bu nedenlerle dünyanın birçok ülkesinde, özellikle yeterli özel kaynak ve sermaye birikimine sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler de kamu ekonomisi üretici birimleri eliyle yükseköğretimin finansmanı sağlanmak durumundadır. Bu durum yükseköğretim karma malının finansman yönünden “tam kamusal mal” şekline dönüşmesine neden olmaktadır. Sosyal fayda ve maliyet unsurları dikkate alarak yükseköğretim hizmetinin tümüyle devletçe finanse edildiği bu sistemde, devlet yükseköğretimin örgütlenmesini de bizzat kendisi üstlenmiştir. Finansmanın kaynağı diğer

tam kamusal mallarda olduğu gibi devletin asli gelir kaynağı olan vergilerdir.

Bilindiği üzere sosyal bir yatırım olarak eğitim, iktisadi ve büyüme gelişme üzerinde önemli etkilere sahiptir. Özellikle yükseköğretim son derece önemli ve pahalı bir hizmettir (Aslan 2002: 225).

Temel olarak hepimizin bildiği üzere ekonomik hayatta kaynaklar sınırsız ölçüde tüketilecek kadar bol ve bedava değildir. Ayrıca kaynakların belli bir fırsat ve vazgeçme maliyeti taşıdıkları biliniyorken, her türlü kamusal hizmetin arzında ve finansmanında etkinlik sağlanması amacının başarılabilmesi için kamu sektörünün üzerine büyük bir sorumluluk binmektedir.

“Weidman(1995), Heath(1998), Berger ve Kotsal(2002)’a göre ülkeler, ciddi tüketim, yatırım ve büyüme etkileri bulunan eğitim için önemli miktarda kaynak ayırmak ve bunu sağlayacak mekanizmaları oluşturmak zorundadır. Ayrıca hizmetin pahalı ve ihtiyacın fazla olması, kaynakların etkin bir şekilde kullanılması konusunda son derece dikkatli olunmasını gerektirir. Bu durum, kronik bütçe açıkları ve ağır bir borç yüküne rağmen, iktisadi gelişmeleri hızlandırmak ve tamamlamak için çok daha fazla kaynağa ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler için özellikle önemlidir” (Aslan 2002: 226).

Günümüzde artık birçok gelişmekte olan ülkede teknik olarak serbest piyasa sistemi içinde üretilebilecek ve fiyatlandırılabilir nitelikte olan eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin finansmanında kamunun yükünü hafifletmek amacıyla özel fonlarında kullanılması söz konusu olmaktadır. Özellikle yükseköğretim gibi yarı kamusal nitelikteki bir malın finansmanında, hizmet maliyetlerinin kamu sektöründen ziyade bu malın kişisel faydalarını elde eden öğrencilere kaydırılması amaçlanmaktadır.

Yükseköğretimin finansmanı konusunda özellikle 1980’li yıllardan sonra yaşanan dar boğazlar birçok ülkede alternatif finansman yöntemleri devreye sokularak çözülmeye çalışılmıştır. Bunlardan en önemlisi öğrencilerin finansmana katılım paylarının arttırılması şeklinde olmuştur. Bu bağlamda kamunun ve yükseköğretim hizmetlerinden doğrudan yararlananların üniversitenin finansmanına katılım payları zaman içinde, ülkelerin ekonomik gelişme düzeyi ve konjonktüre bağlı olarak değişmiştir.

Ancak unutulmamalıdır ki, yükseköğretimin kamu kaynaklarıyla finansmanında, kaynakların etkin ve verimli kullanımı çok büyük önem taşımaktadır.

Yükseköğretim yarı kamusal malının taşıdığı yüksek dışsallık etkileri ve toplumun gelişmesine yaptığı katkı nedeniyle yükseköğretime kamunun kaynak ayırmak zorunluluğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Ülkelerin gelişmesinde nitelikli işgücü ve beşeri sermaye birikimine olan talep son yıllarda yükseköğretime kamu tarafından daha fazla kaynak ayrılmasına neden olmuştur. Kamu bütçesinden ayrılan kaynakların, toplumdaki tüm vergi mükellefleri olduğu kabul edildiğinde kamu kaynaklarının etkin bir şekilde

tahsis edilmesinin önemi bir kez daha ortaya çıkar.

Sosyal tercihlerin belirlenmesinde öğrenci ve ailelerin ileride yükseköğretim sayesinde elde edileceğini düşündükleri olanakların geniş olması da belirleyici olmaktadır. Özellikle bir sosyal statü kazanma yolu olarak görülen üniversite diploması özellikle düşük gelir grubundaki ebeveynlerin çocuklarının yükseköğretim görmesi konusundaki isteklerini güçlendirmektedir.

Yükseköğretimin finansmanını etkileyen faktörlerden bir diğeri ise ekonomik faktörlerdir. Ülkelerin milli gelirlerinin büyümesinin ve kalkınmasının eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması ile gerçekleşeceğinin genel kabul görmesi, globalleşen ve ekonomik rekabetin keskinleştiği bir dünya düzeyinde nitelikli işgücünün taşıdığı önemin ortaya çıkması kamunun bu alana müdahalesini bir anlamda gerekli kılmaktadır.

Yükseköğretimin finansmanını etkileyen faktörlerden sonuncusu, özellikle ülkemiz için geçerli olan siyasi tercihler olmaktadır. Her dönemde iktidar partilerinin, seçmenlerin parasız yükseköğretim konusundaki bitmez tükenmez taleplerini karşılama istekleri mevcut devlet yükseköğretim kurumlarına yenilerini eklemektedir. Bu durum yükseköğretimin kamu kaynaklarıyla finansmanı konusunda sıkıntılar yaşayan ülkemiz için, sorunun gitgide içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Akalın, G. (1997), “Üniversite Harçları: Türkiye’de Yükseköğretim Hizmetinin Fiyatlandırılması.” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 3.
- Akalın, G. (2000), *Kamu Ekonomisi*, Akçağ Yayınları, 314 , Ankara.
- Aslan, M. H. (2002), “Eğitim Finansmanın Ekonomi Politikası.” *Liberal Düşünce*, Sayı: 27
- Barr, N. (1998), *The Economics of the Welfare State*, Third Edition Oxford University Press”.
- Benson, C. (1994), “Eğitimin Finansmanı.” *Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar* (Çev: Yüksel Kavak , Berrin Burgaz), Pegem Yayın No: 14 , Ankara.
- Bowen, W. G. (1964), “Assessing the Economic Contribution of Education” *Economics of Education* , Ed. By M. Blaug Penguin Books, 1964.
- Coombs, P. and J. Hallak (1994), “Bir Sistem Olarak Eğitim.” *Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar* (Çev: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz). Pegem Yayın No: 14 , Ankara.
- Erdoğan, İ. (2001), “Ulusal Kalkınma ve Eğitim İlişkisi” *Liberal Düşünce Dergisi* 6 Sayı: 21.
- Godin, B. (2004), “The New Economics and Diminishing Returns of Statistics.” <http://www.csiic.ca/PDF/Godin_21.pdf 2003> APRIL 2004.
- Hers, J. (1998), “Human Capital and the Economic Growth”

- <http://www.cpb.nl/nl/cpbreport/1998_2/s2_5.pdf> APRIL 2004.
- Hicks, N.L. (1994), “Eğitim ve Ekonomik Büyüme” *Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar* (Çev: Y. Kavak , B. Burgaz) Pegem Yayın No: 14 , Ankara 1994.
- Meriç, M. (1995), “Türkiye’de Yükseköğretim Hizmetlerinin Finansmanına Alternatif Yaklaşımlar”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı.
- Mutlu, L. (2000), *Yükseköğretimin Finansmanı: Yasal Düzenleme İçin Öneriler* Yayın No: TÜSİAD – T/ 2000-10/287.
- Poterba, J. (1994), “Government Intervention in the Markets For Education and Health Care: How and Why?” *NBER Working Papers Series* No: 4916 , 1994.
- Tosun, H. (2004), *Yüksek Öğretimde Mevcut Durum Performans Değerlendirme ve Yeniden Yapılanma*, ATO.
- Woodhall, M. (1994), “Eğitim Ekonomisi: Toplu Bir Bakış” *Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar* (Çev: Y. Kavak, B. Burgaz), Pegem Yayın No: 14 , Ankara.
- Yaşar, B. (2002), “Vakıf Üniversitelerinin Türk Yükseköğretim Sistemindeki İşlevlerinin ve Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi.